
Інноваційний потенціал вітчизняних підприємств (на прикладі легкої промисловості)

12.1. Проблеми та перспективи інвестиційно-інноваційного розвитку економіки України

За останнє десятиріччя розвинені країни з постіндустріальною економікою все більше випереджають інші держави, до яких належить і Україна. Крім того, на перший план у наш час виходить економіка знань. Оскільки неможливо розглядати розвиток нашої країни незалежно від процесів, що відбуваються у світі, єдино можливий шлях подолання цієї відстані, на наш погляд, інвестиційно-інноваційний. Саме інноваційна модель розвитку має забезпечити конкурентоспроможність національної економіки на світовому ринку. Це загальна позиція, але нажаль, реального підвищення інноваційної активності в країні не спостерігається. Причинами цього можуть бути [1]:

- не до кінця усвідомлено суть інноваційної моделі розвитку на рівні держави;
- низький рівень державного управління та регулювання економічних процесів, зокрема інноваційного;
- недостатня увага питанню фінансування інноваційних програм при формуванні бюджету країни;
- низькі обсяги ВВП на душу населення порівняно з країнами, що стали на шлях інноваційного розвитку;
- низька інвестиційна привабливість країни через політичну нестабільність, недосконале законодавство та корумпованість чиновників;
- деформована галузева структура економіки з переважанням енерго- та екоємних галузей важкої індустрії – електроенергетики, паливної промисловості, чорної металургії;

- нерозвиненість інноваційної інфраструктури;
- незатребуваність накопиченого багаторічного наукового потенціалу;
- відсутність економічних та соціальних стимулів для розвитку науки.

Важливою та необхідною складовою ринку інновацій є людський інтелект. Людина з її знаннями, вмінням є найціннішим ресурсом у суспільстві. Людський капітал, який являє собою здатність генерувати ідеї та пропонувати неординарні рішення є джерелом оновлення та прогресу. Головне його призначенням – створення й поширення інновацій [2]. Тому зрозуміло, що інноваційний розвиток економіки неможливий без активного використання нових знань.

Досвід країн, які створили економічне диво (Японія, Південна Корея, Сінгапур та ін.), свідчить про те, що перехід до інноваційної економіки можливий при поєднанні таких факторів:

- експортно-промислова стратегія розвитку;
- залучення іноземного капіталу;
- активне використання та вдосконалення високих технологій, створених в інших країнах;
- державне регулювання економіки;
- утворення крупних національних корпорацій.

Ці фактори слід обов'язково враховувати при формуванні інвестиційно-інноваційної політики держави в цілому та при реалізації її інноваційної стратегії.

В Україні на сьогодні склалися певні передумови, що роблять можливим застосування інноваційної моделі розвитку, а саме:

- формування господарського порядку на основі поєднання ринкового саморегулювання економічних відносин суб'єктів господарювання та державного регулювання макроекономічних процесів;
- динамічний розвиток приватного сектору в багатоукладній економіці;
- становлення та розвиток фондового ринку;
- поступове економічне зростання після обвалу виробництва та руйнування економіки в період переходу до ринкових відносин у 90-ті роки ХХ сторіччя;
- наявність достатнього науково-технічного потенціалу, здатного забезпечити інноваційний розвиток країни.

Отже, саме інвестиційно-інноваційна модель розвитку економіки України сприятиме побудові розвиненого інформаційного суспільства, коли головною конкурентною перевагою будуть знання та створення знань. Це досить складний і дороговартісний процес, тому дуже важливою є підтримка з боку держави, а саме [3]:

- необхідно перейти від деклараційних заяв до реальної справи та створити умови для впровадження інноваційної моделі розвитку;
- сформувати і підтримати попит на інноваційну продукцію за допомогою держзамовлень та державних дотацій;
- збільшити бюджетне фінансування на фундаментальну науку;
- знизити податкове навантаження для підприємств з метою збільшення прибутку, який вони зможуть спрямовувати на свій інноваційний розвиток. Але при цьому необхідно підсилити контроль за використанням прибутку з метою не допустити витрачання цих коштів на фінансовому ринку, що в підсумку може призвести до спаду виробництва;
- підтримати пріоритетні підприємства реального сектора економіки пільговим або «дешевим» кредитуванням: передбачити з бюджету витрати на відшкодування відсотків за кредит, отриманий для впровадження нових технологій; проводити політику низьких процентних ставок;
- надавати державні гарантії за інвестиційними проектами, що реалізуються у пріоритетних галузях економіки; допомагати інноваційному бізнесу шляхом страхування інвестиційних ризиків у високотехнологічних галузях;
- переорієнтувати прямі іноземні інвестиції, а також зовнішні фінансові позики на життєво важливі інвестиційні проекти;
- створити нормативно-правові та економічні умови для внутрішнього інвестування, щоб основним інвестором в українську економіку став власний народ тощо.

Створення суспільства знань на основі інноваційного розвитку в нашій країні допоможе вирішити внутрішні економічні проблеми, підвищити добробут та забезпечити соціальну захищеність своїх громадян.

12.2. Інноваційний потенціал України та перспективи розвитку

Інноваційний потенціал країни можна охарактеризувати за допомогою таких показників:

- мережа наукових організацій;
- насиченість економіки науковими кадрами та рівень освіти робітників;
- обсяги фінансування наукової та науково-технічної діяльності;
- рівень інноваційної активності промислових підприємств та динаміка виробництва інноваційної продукції;
- наявність платоспроможного попиту на інноваційну продукцію [4].

Кількість підприємств та організацій України, які проводять наукові та науково-технічні роботи, зросла у 2005 р. порівняно з 1991 р. у 1,12 рази і становить 1510 одиниць [5]. Найбільша кількість наукових організацій належить до галузевого сектора науки (58,5%). При цьому заводський сектор скоротився за вказаний період на 27%. Слід зазначити, що в розвинутих країнах найбільша кількість наукових організацій працює у заводському секторі промислових компаній. В Україні найбільша кількість наукових організацій знаходиться у економічно та промислово розвинутих регіонах: м. Києві (393), Харківській (227), Дніпропетровській (109), Львівській (87), Донецькій (81), Одеській (74) областях.

Більше половини організацій (53%) проводять дослідження у сфері технічних наук, хоча спостерігається тенденція до їх зменшення (88,4% порівняно з 1995 р.). Збільшується з кожним роком кількість організацій, які займаються дослідженнями у сфері суспільних та гуманітарних наук (169 і 150% відповідно).

Загальна кількість робітників наукових організацій станом на 01.01.2006 р. становить 170,6 тис. чол. (38% порівняно з 1991 р.). При цьому зросла кількість робітників, зайнятих науковою та науково-технічною діяльністю за сумісництвом. Частка докторів та кандидатів наук становить 12,4%.

Найбільше наукових робітників найвищої кваліфікації задіяні в академічному секторі науки – 68% (у 1991 р. – 49%); у галузевому – 18,76% (у 1991 р. – 37,2%); у вузівському – 12,47% (у 1991 р. – 12,81%). Менше всього докторів та кандидатів наук працює у заводському секторі – 0,73% (у 1991 р. – 0,87%). При цьо-

му існує стійка тенденція до скорочення чисельності всіх наукових робітників, зокрема докторів та кандидатів наук.

Крім того, погіршилася вікова структура робітників найвищої кваліфікації – збільшилася кількість докторів та кандидатів наук пенсійного віку. Середній вік доктора наук в Україні на сьогодні – 62 роки, кандидата наук – 51 рік.

Продовжуються процеси еміграції: за 2005 р. за кордон виїхали 8 докторів наук та 45 кандидатів наук. Однак, слід зазначити, що з 2000 р. простежується тенденція до скорочення кількості тих, хто виїжджає.

У країнах ЄС більшість учених та інженерів, зайнятих дослідженнями та розробленнями, працюють у галузі виробництва. В Україні – у науково-дослідницьких організаціях, що не сприяє швидкому та ефективному впровадженню нововведень у виробництво та доведенню їх до споживача.

Основним джерелом фінансування наукової та науково-технічної діяльності є кошти держбюджету та кошти замовників – підприємств і організацій України та іноземних держав. Частка держави в структурі фінансування найбільша (33,2%), однак простежується її зменшення (у 1995 р. – 37,6%). Значно збільшилася частка замовників з іноземних держав – із 15,6% у 1995 р. до 24,4% у 2005 р. Щодо фінансування інноваційної діяльності та витрат на дослідження і розроблення, то здебільшого використовуються власні кошти підприємств (87 та 96% відповідно). Загалом обсяги фінансування науково-технічної та інноваційної діяльності не перевищують 16% від фактичної річної потреби.

Суттєво скоротилася частка підприємств, які впроваджують інновації у загальній кількості промислових підприємств (із 14,8% у 2000 р. до 8,2% у 2005 р.). Проте кількість технологічних процесів, що впроваджуються, поступово збільшується (з 1403 до 1808 за вказаний період). А виробництво інноваційних видів продукції з 2002 р. різко зменшилося (з 23 367 у 2002 р. до 3152 у 2005 р.), що свідчить про зниження інноваційної активності підприємств внаслідок відсутності платоспроможного попиту на інновації.

Отже, Україна має достатній науково-технічний потенціал, здатний забезпечити інноваційний розвиток країни. Однак для цього необхідно провести його структурні зміни, звернути увагу на виробництво та розвиток заводського сектора з метою максимально наблизити наукові дослідження та науково-технічні розробки до завершальних стадій процесу розроблення та виробництва інноваційної продукції.

12.3. Проблеми інноваційного розвитку підприємств легкої промисловості

Інноваційний розвиток провідних країн світу вимагає від України не лише переходу до ринкових відносин, а забезпечення конкурентоспроможності національної економіки на світовому ринку [6]. Це можливо лише за умов масштабних, інноваційних структурно-технологічних та інституційних трансформацій, формування єдиного економічного простору країни.

Відомо, що економічна база для розвитку суспільства створюється у сфері матеріального виробництва. Однією з провідних галузей виробництва є промисловість. Саме в промисловості створюється переважна частина сукупного суспільного продукту та національного доходу держави, найбільша кількість робочих місць у народному господарстві.

У 1990 році частка продукції легкої промисловості у загальній структурі промислового виробництва України посідала четверту позицію і становила 10,8%. У 2006 році виробництво продукції легкої промисловості становило лише 1,1% загального обсягу промислової продукції і частка продукції галузі була вже однією з найменших [7]. Сьогодні легка промисловість перебуває не в найкращому стані. На жаль, на сучасному етапі розвитку країни вона не вважається інвестиційно привабливою. Обсяги інвестування не досягають величини, необхідної не тільки для розширеного, а навіть для простого відтворення основних фондів. Це, у свою чергу, впливає на обмеженість інноваційної діяльності.

Сьогодні в Україні працюють як великі, так і малі та середні підприємства легкої промисловості [8]. Сучасні великі підприємства, як правило, працюють на експорт. Вони мають свої кооперативні зв'язки із зарубіжними партнерами, які дають їм змогу одержувати великі замовлення і реалізовувати продукцію на західних ринках. На українському ринку такої збутової мережі немає. Тому на внутрішньому ринку працюють малі та середні підприємства, які можуть гнучкіше реагувати на потреби споживачів.

Багато підприємств легкої промисловості країни працюють за «давальницьким» принципом. Є багато нарікань, які зводяться в основному до того, що іноземці використовують дешеву робочу силу. Але є і багато позитивного. Насамперед, підприємства не закрилися, вони працюють. Давальницька схема економічно вигідна,

оскільки сплачуються податки, забезпечуються роботою тисячі людей, вчасно виплачується заробітна плата. Крім того, схема виробничої кооперації підвищила технологічний рівень морально застарілого радянського виробництва. Вітчизняні виробники навчилися в іноземних тому, як треба правильно працювати за сучасних умов, як підходити до асортименту, яка має бути дисципліна, культура виробництва тощо.

Проте у вітчизняних товаровиробників є жорстка цінова конкуренція з боку імпортерів дешевих, але неякісних товарів широкого вжитку, попит на які спричинений винятково низькою платоспроможністю споживачів. У зв'язку з цим підприємства, які працюють за давальницькою схемою, не можуть свій товар, який вони навчилися виробляти, продати на внутрішньому ринку.

Легка промисловість надзвичайно важлива для України: по-перше, вона забезпечує людей одягом і взуттям, враховуючи антропометричні особливості стопи та особливості пропорцій українців; по-друге, вона дає значні надходження до бюджету. Легка промисловість гарантує швидке повернення витрачених коштів. Крім того, галузь є мало енергоємною, а її робота екологічно чиста.

Рівень технологій, які сьогодні застосовуються в легкій промисловості, достатньо високий. Це комп'ютери, точна механіка, складне проектування. Оскільки найбільший активний вплив на ефективність інноваційної діяльності підприємства мають технічні нововведення, підприємствам легкої промисловості необхідно забезпечити підтримку на рівні держави: захистити вітчизняного виробника від недобросовісної конкуренції; встановити пільги щодо оподаткування як таким підприємствам, що впроваджують і реалізують інноваційну продукцію; сприяти залученню інвестицій у галузь.

12.4. Сутність та характеристика інноваційного потенціалу підприємства

Як зазначалося, єдино можливим напрямком розвитку підприємств та національної економіки для забезпечення конкурентоспроможності на світовому ринку є інноваційний. Можливості такого розвитку визначаються наявністю належного рівня інноваційного потенціалу.

Поняття «інноваційний потенціал» стало концептуальним відображенням феномену інноваційної діяльності та почало розвиватися з початку 80-х років ХХ століття [9, с. 108]. Останнім часом воно ввійшло до понять економічної науки як економічна категорія. Вивченням окремих аспектів інноваційного потенціалу займалися такі дослідники як Д.І. Кокурін, Р.А. Фатхутдінов, Н.С. Краснокутська, С.М. Ілляшенко, В.А. Верба, І.В. Новикова, А.В. Гриньов та інші [9, 10, 13–16].

Сутність категорії «інноваційний потенціал» логічно розглядати, виходячи із сутності її складових – інновація та потенціал.

Інновацію слід розглядати як завершення інноваційної діяльності та отримання позитивного результату, тобто *інновація* – це кінцевий результат впровадження нововведення з метою зміни об'єкта управління та отримання економічного, соціального, екологічного, науково-технічного або іншого виду ефекту [10, с. 15].

У загальному розумінні *потенціал* – це наявні можливості, ресурси, запаси, що можуть бути використані для досягнення певної мети, вирішення будь-якого завдання, або ж необхідні для підтримання та збереження будь-чого.

Потенціал, що поєднує в собі просторові та часові характеристики, концентрує одночасно три рівні зв'язків і відносин [11, с. 11]:

- 1) він відображає минуле, тобто сукупність властивостей, нагромаджених системою в процесі її становлення і таких, що зумовлюють можливість її функціонування та розвитку. У цьому плані поняття «потенціал» фактично набуває значення поняття «ресурс»;
- 2) він характеризує рівень практичного застосування і використання наявних можливостей. Це забезпечує розмежування реалізованих і нереалізованих можливостей. Цією функцією поняття «потенціал» частково збігається з поняттям «резерв»;
- 3) він орієнтується на розвиток (на майбутнє). Поєднуючи в собі стійкий і мінливий стан, потенціал містить (як можливі) елементи майбутнього розвитку.

Виокремлюють такі сутнісні характеристики інноваційного потенціалу:

- 1) його можна описати структурно – за ресурсними складовими;
- 2) потенціал можна описати якісно – за чинниками, що впливають на використання ресурсів;

3) розвиток потенціалу можливий при досягненні мети підприємства.

У науковій літературі немає єдиного визначення сутності інноваційного потенціалу підприємства. Так, Є.В. Лапін [12, с. 173] розглядає його як спроможність створювати нововведення власними силами або купувати їх у інших, а також ефективність упровадження інновацій у практику господарської діяльності. Результатом реалізації інноваційного потенціалу підприємства він вбачає:

- опанування нової та модернізацію продукції, що випускається;
- розроблення та впровадження у виробництво нових машин, обладнання, інструментів, нових конструкційних матеріалів;
- розроблення і впровадження у виробництво нових технологій та способів виробництва продукції;
- удосконалення та розроблення нових методів, засобів і правил організації та управління виробництвом.

Подібною до попереднього визначення є позиція Н.С. Краснокутської [13, с. 17], яка під інноваційним потенціалом розглядає можливості підприємства в сфері розробки та впровадження інновацій.

Р.А. Фатхутдінов [10, с. 296] визначає інноваційний потенціал як міру готовності організації виконати завдання, які забезпечать досягнення поставленої інноваційної мети, тобто міра готовності до реалізації інноваційного проекту або програми інноваційних перетворень та впровадження інновацій. Автор розглядає розвиток організації як реакцію на зміну зовнішнього середовища і підкреслює її стратегічний характер. Отже, від стану інноваційного потенціалу залежать вибір і реалізація інноваційної стратегії.

С.М. Ілляшенко [14, с. 226] під інноваційним потенціалом розглядає деяку критичну масу ресурсів суб'єкта господарювання (інтелектуальних, науково-дослідних, інформаційних тощо), необхідну і достатню для його розвитку на основі постійного пошуку та використання нових сфер і способів реалізації ринкових можливостей, які відкриваються перед ним, що пов'язано з модифікацією реальних і формуванням нових ринків збуту. Автор більш детально виокремлює такі складові інноваційного потенціалу: ринковий, інтелектуальний, кадровий, технологічний, інформаційний, інтерфейсний та науково-дослідний потенціали.

В.А. Верба та І.В. Новикова [15, с. 23] пропонують під інноваційним потенціалом підприємства розглядати сукупність інноваційних ресурсів, які перебувають у взаємозв'язку, та умовозабезпечувальних чинників (процедур), які створюють необхідні умови для оптимального використання цих ресурсів з метою досягнення відповідних орієнтирів інноваційної діяльності та підвищення конкурентоспроможності підприємства в цілому. Серед інноваційних ресурсів автори виокремлюють кадрові, науково-технічні, виробничо-технологічні, фінансово-економічні. Основними стимуляторами умовозабезпечувальних чинників (інноваційних процедур) є мотиваційний механізм, інноваційна культура підприємства та організаційно-управлінська структура.

А.В. Гриньов [16, с. 13] визначає інноваційний потенціал як сукупність усіх наявних матеріальних і нематеріальних активів підприємства, що використовуються в процесі здійснення інноваційної діяльності. Він містить усі ресурси, що можуть забезпечити досягнення конкурентних переваг підприємства з використанням інновацій.

Отже, існують різні підходи до визначення інноваційного потенціалу. Одні автори розглядають його як сукупність ресурсів, інші як можливість їх використання. Безумовно, потенціал необхідно розглядати з позиції досягнення мети організації, адже при цьому забезпечується конкурентоспроможність підприємства та можливість його подальшого розвитку.

Узагальнюючи зазначене, визначимо *інноваційний потенціал* як сукупність ресурсів та можливостей їх використання для реалізації інновацій, що сприяє досягненню стратегічної мети підприємства.

У зв'язку з тим, що потенціал підприємства слід розглядати як складну динамічну систему з властивостями, притаманними економічним системам, з урахуванням вищезгаданого, автором запропоновано модель інноваційного потенціалу підприємства (рис. 12.1).

Отже, інноваційний потенціал є елементом внутрішнього середовища підприємства. До ресурсів як складової частини потенціалу належать:

- *маркетингові* – досвід маркетингового відділу підприємства забезпечити його постійну конкурентоспроможність шляхом задоволення потреб споживачів і використання потенційних ринків збуту;

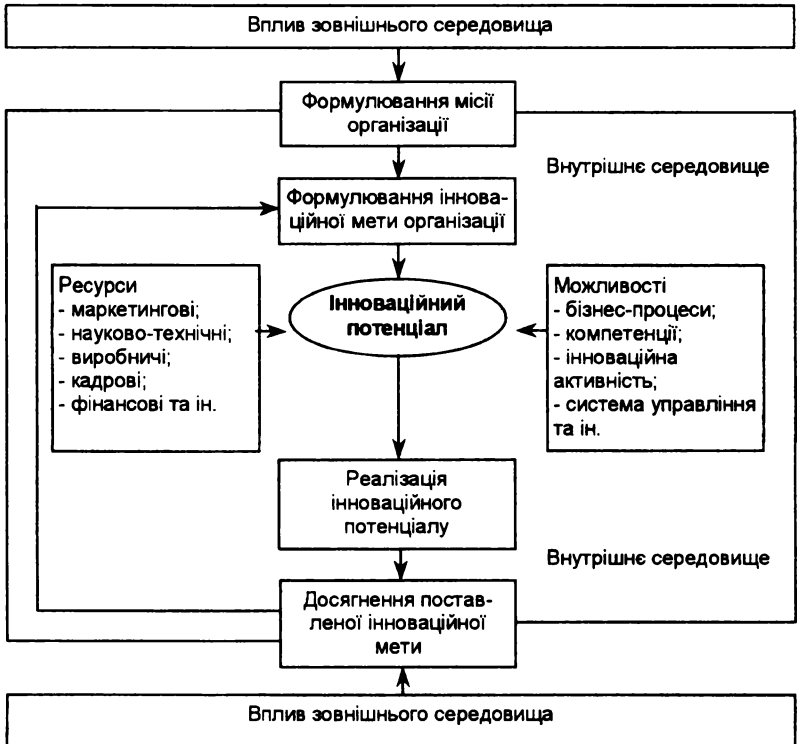

Рис. 12.1. Модель інноваційного потенціалу підприємства (авторське бачення)

- *науково-технічні* – рівень розвитку науки, техніки, технологій, які є в розпорядженні підприємства для розв’язання науково-технічних проблем;
- *виробничі* – поділяються на матеріально-технічну базу та оборотні фонди, необхідні для проведення НДДКР;
- *кадрові* – складаються з працівників підприємства, які мають можливості та знання, необхідні для участі в інноваційній діяльності підприємства;
- *фінансові* – забезпечують умови реалізації інших елементів та виконують роль їх кількісної оцінки.

Крім ресурсів, необхідних для підтримання рівня та розвитку інноваційного потенціалу, слід враховувати можливості їх використання. Більшість підприємств-конкурентів мають однаковий набір ресурсів, що можуть бути задіяні в інноваційному процесі. Але наскільки ефективно вони використовуватимуться для досягнення певного результату, залежить саме від здібностей підприємства поєднувати їх у ході здійснення комплексу дій (бізнес-процесів), від компетенції науково-технічного персоналу (знань, навичок, досвіду). Важливе значення має ступінь інноваційної активності підприємства. Адже в умовах ринку виграє той, хто швидше впроваджує стратегічні інноваційні зміни. Це, в свою чергу, залежить від якості системи управління, кваліфікації менеджерів тощо.

Беззаперечно, в умовах ринку слід враховувати вплив зовнішнього середовища на формування місії та інноваційної мети організації. Після реалізації інноваційного потенціалу та досягнення мети підприємство під впливом зовнішнього середовища формулює нову інноваційну мету, для досягнення якої знову залучаються ресурси та можливості реалізації інноваційного потенціалу. Таким чином, забезпечується інноваційний розвиток підприємства.

Список літератури

1. Солдатенко В.В. Інвестиційно-інноваційна модель розбудови економіки України // Будівництво України: Науково-виробничий журнал. – 2007. – № 6. – С. 22–26.
2. Федулова Л.І. Інноваційна економіка: Підручник. – К.: Либідь, 2006. – 480 с.
3. Шестопапов Г.Г. Інноваційний потенціал економічного зростання країни // Інвестиційно-інноваційна стратегія розвитку національної економіки: Зб. наук. пр. / НАН України. Об'єдн. ін-т економіки / Ред. кол. Сухоруков А.І. (відп. ред.) та ін. – К., 2004. – С. 39–55.
4. Інноваційний розвиток в Україні: наявний потенціал і ключові проблеми його реалізації // Центр Разумкова. Національна безпека і оборона. – 2004. – № 7.
5. Наукова та інноваційна діяльність в Україні за 2005 рік. Статистичний збірник / Держкомстат України. – К., 2006. – 363 с.
6. Трансформаційні процеси і регуляторна політика в економіці України: Монографія / За заг. ред. д.е.н. Ф.О. Ярошенка. – Ірпінь: Національна академія ДПС України, 2004. – 222 с.
7. www.ukrstat.gov.ua

8. Бородиня О. Тенденції розвитку вітчизняної легкої промисловості / Легка промисловість. – 2003. – № 4 (196).
9. Кокурин Д.И. Инновационная деятельность. – М.: Экзамен, 2001. – 576 с.
10. Фатхутдинов Р.А. Инновационный менеджмент: Учебник для вузов. – 5-е изд. – СПб.: Питер, 2005. – 448 с.
11. Федонін О.С., Рєпіна І.М., Олексюк О.І. Потенціал підприємства: формування та оцінка: Навч. посібник. – К.: КНЕУ, 2004. – 316 с.
12. Лапин Е.В. Экономический потенциал предприятия: Монография. – Сумы: ИТД «Университетская книга», 2002.
13. Краснокутська Н.С. Потенціал підприємства: формування та оцінка: Навчальний посібник. – Київ: Центр навчальної літератури, 2005. – 352 с.
14. Ілляшенко С.М. Управління інноваційним розвитком: проблеми, концепції, методи: Навчальний посібник. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2003. – С. 278.
15. В.А. Верба, І.В. Новикова. Методичні рекомендації з оцінки інноваційного потенціалу підприємства. // Проблеми науки. – 2003. – № 3. – С. 22–31.
16. Гриньов А.В. Оцінка інноваційного потенціалу підприємства // Проблеми науки. – 2003. – № 12. – С. 12–17.